

VARGA SZABOLCS

HONVESZTÉS ÉS HONSZERZÉS

HORVÁTORSZÁG ÉS AZ OSMÁN HÓDÍTÁS

A magyar történelemtankönyvekben ritkán esik szó Horvátországról, és az oszmán korról szóló fejezetekben is inkább csak elszórt utalások vannak a közös történelmi hősökre vagy éppen a horvát hadszíntér eseményeire. Pedig a magyarokkal egy államközösségben élő horvátok hozzánk hasonlóan hatalmas veszteségeket szenvedtek a törökökkel vívott háborúk során. Középkori területeik nagy részét elveszítették, és a menekülőknek új hazát kellett építeniük a Magyar Királyság Szlavóniának nevezett részén, ahol többek között mai fővárosuk, Zágráb áll. Így az oszmán hódítás jelentős hatással volt a modern Horvátország kialakulására.

Perényi Imre magyar főúr, aki 1512-ben rövidőre megszerezte a horvát báni tisztséget Pietro Pasqualigo velencei követnek nyíltan megvallotta, hogy Horvátországot „*úgy lehet tekinteni, mint amely elszakadt a királyságtól*”. A helyzetet jól ismerő követ szerint a nádor egyfajta „alkirályi” szerepkört képzelt magának. Perényi azonban nem váltotta be a személyéhez fűzött reményeket, és rövid báni tevékenysége után kaotikus állapotokat hagyott örökül az utódául kinevezett Beriszló Péterre

A közép- és kora újkori Horvátországról szólva látnunk kell, hogy nem egyszerűen egy szomszédos országról van szó, miképp ezt egy mai politikai térkép sugallja. A Horvát Királyság hosszú évszázadokon át a magyar-horvát államközösség fontos részeként létezett, így az ott zajló korabeli események egyben a magyar történelem szerves részeként is értelmezhetők. A két királyság között a pusztá

perszonálunióval jóval sokrétűbb viszony alakult ki a középkor évszázadaiban, ráadásul létezett egy Szlavóniának nevezett tartomány is Horvátországgal határosan a Magyar Királyság részeként, amelynek szintén komoly szerep jutott a kora újkori közös múltban.

A SZÉTHULLÁS KEZDETEI

Az Oszmán Birodalom a 14. század közepén megvetette a lábát Európában, és az 1380-as években már rendszeresen fenyegette Anjou (I.) Mária királynő és Luxemburgi Zsigmond király országát. Mivel a hódítás első szakasza a Balkán-félsziget keleti és középső területeinek elfoglalására irányult, a horvátok ebből keveset éreztek. Az uralkodói hadjáratokból azonban kivették a részüket, sok horvát nemes ott volt az 1396. évi hadjáratban és a későbbi évtizedek küzdelmeiben, így a hosszú hadjáratban, illetve a várnai és a rigómezői vereségekkel végződő expedíciókban.

A közös áldozatvállalás megteremtette a törökellenes harcok együttes élményét, és ez lecsapódott a néphagyományban is. A magyarok körében nagy tiszteletnek örvendő Hunyadi Jánosról számos horvát népi ének is született, így őt joggal tekinthetjük a közös haza törökverő hősiének, akinek egy évszázaddal későbbi szellemi követője a szigetvári Zrínyi Miklós lett. Ám utóbbi már nem a távoli balkáni hegyek között harcolt, hanem a Dunántúlon áldozta életét, és ez jól mutatja a hódítások nyomán bekövetkező változásokat, melyek kezdetei Szerbia 1459-ben bekövetkező és Bosznia 1463. évi oszmán elfoglalásáig nyúlnak vissza.

II. Mehmed szultán az 1456. évi nándorfehérvári kudarcból okulva a nagy ugrás helyett visszatért a szomszédos területek, a Magyar Királyság déli határait védő „pufferállamok” módszeres felőrlésének stratégiájához. Elsőként Szendrő bevételével megszerezte Szerbia maradványát, eljutva ezzel a Magyar Királyság határáig. 1461-ben a bosnyák királyság ellen indult hadjáratok, egy sereg pedig egészen Raguzá kikötővárosig jutott. Tomašević István bosnyák király a behódolás helyett a fegyveres ellenállás mellett döntött, és bízott benne, hogy Hunyadi Mátyás magyar király elegendő katonai segítséget nyújt számára. E reményében azonban csalódnia kellett, a segélycsapatok ugyanis nem tudták megakadályozni, hogy a II. Mehmed vezette szultáni hadjárat so-

rán elveszzen Travnik, Kljucs és Jajca, utóbbi főterén a padisah kivégeztette a bosnyák királyt is. A hadjárat végzetével elveszett Montenegró is, Hercegovina pedig vazallusi státusba került. Bár Mátyás egy téli hadjárat során visszafoglalta Jajcát, a harcok eredményeként immár többszáz kilométer hosszan egy fenyegető szomszédság rendezkedett be az államközösség délnyugati határainál.

1463-tól a Magyar Királyság felmorzsolásának részeként rendszeressé vált a horvát területek pusztítása, és ez volt az a pillanat, amikor az oszmán hódítás új, a magyartól mind markánsabban eltérő fejlődési pályára kényszerítette Horvátországot. 1463 nyár végén Spirancić (Horvát) Pál dalmát-horvát bán nyolcszáz fős seregével együtt oda-vesszett egy helyi ütközetben horvát területen. Derencsényi Imre és Beriszló Péter bán szintén a végeken vesztette életét 1493-ban és 1520-ban. Bár az oszmán hadvezetés távlati célja továbbra is a Magyar Királyság térdre kényszerítése volt, az ehhez vezető út közbülső állomása a horvát határvédelem megtörése és a területek megszállása, hogy ezzel is gyengítsék a kiszemelt célpontot.

A horvát határvidéken az 1470-es évektől állandó harcok zajlottak. II. Mehmed szultán 1480-ban új hódításba kezdett, miután a Velencével egy évvel korábban megkötött béke értelmében több albániai támaszpont a birtokába jutott. Megostromolta Rodoszt, és elfoglalta a Nápolyi Királyságban Ottrantót, amely ugródeszka lett egy esetleges itáliai támadáshoz. A keresztény Európa 1453 után ismét felbolydult, és Mátyás király 1480–81-ben Magyar Balázs vezetésével katonai expedíciót indított a város visszaszerzésére. A magyar uralkodó fő célja a dalmáciai oszmán hódítás megakadályozása volt, és ezért mindent megtett, hogy a végvárrendszert egészen az Adriáig kiépítse. Már 1469-ben létrehozta a zenggi kapitányságot, amelynek érdekében még a Horvátországban komoly befolyással bíró Frangepánokkal is hajlandó volt konfrontálódni. Közben a Neretva völgyében is új védelmi rendszert épített ki a Stjepan Vukčić – „Szent Száva hercege” – által átadott Szokol, Milešov, Teljovac és Szamobor várakból. Az erőfeszítések dacára Hercegovina nagyobb része 1482-ben elesett, és ezzel ez a határszakasz is összeomlott, újabb lehetőségeket adva a délhorvát területek pusztítására.

Barabás Miklós festménye Zrínyi Miklósról, akit a törökverő Hunyadi János nyomán joggal tekinthetünk a haza horvát-magyar hősiének

A királyi udvar tisztában volt a Horvátországot fenyegető veszély nagyságával, és igyekezett átszervezésekkel megerősíteni az itteni védelmet. Mátyás 1476-ban összevonta a dalmát-horvát és a szlavón báni címet, hogy az addig jobbra megkímélt szlavón területek katonai erőforrásait egységesen és a lehető leghatékonyabb módon lehessen kihasználni. Az ország bevételei azonban már ekkor sem fedezték a határvédelem kiadásait, és ezt a támadásoknak leginkább kitett horvát területek lakói érezték legfájóbban. Nem véletlen, hogy a nálunk még mátyási aranykor-nak tartott időszak a horvát történetírásban a széthullás koraként lett ismert. Kiszolgáltatottsága miatt Horvátország már az 1480-as években puska-poros hordó volt, melynek robbanását csak az oszmánokkal kötött fegyverszünetek csalóka biztonsága tudta elodázní.

MÁTYÁS HALÁLÁTÓL A KORBÁVIAI CSATÁIG

Ha azt gondoljuk, hogy csak a magyar történelmi emlékezetben rendkívül sötét a 15–16. század fordulójának időszaka, a Jagellók kora, nagyot tévedünk. A horvát történetírásban legalább annyira, ha nem elmarasztalóbban írnak II. Ulászló és II. Lajos idős-zakáról, ám ők ebben az esetben nem a lengyel származású uralkodók léhasá-gát, hanem a magyar királyi udvar al-kalmatlanságát – a hangsúly a magyar szón van – állítják pellengérre. A 19. századi horvát-magyar politikai viták történeti argumentációi között horvát oldalról rendre szerepelt a korabeli ma-gyarok nemtörődömsége és a horvátok cserbenhagyása, ami mind egy-egy szög volt a magyar-horvát államszö-vetség koporsójába.

A Mátyás király halálával kialakult politikai helyzet károszt eredményezett Horvátországban. A horvát nemesség abban volt érdekelt, hogy az oszmánok elleni háborút fontosnak tartó jelölt foglalja el a magyar trónt, és erre Ulászlóban látták a legkevesebb hajlandóságot. Szerencsére tévedtek, hiszen az új király agilisán látott hozzá a déli határvédelem megerősítéséhez, és a borzasztó pénzügyi, illetve katonai helyz-etet a riválisai sem tudták volna eredményesebben kezelni. Ez igaz Mátyás törvénytelen fiára, az egyébként komoly katonai tehetséggel bíró Corvin Jánosra is, aki a koronáért folytatott

küzdelemben a lemondásáért cserébe rövid időre szlavóniai herceggé, bosnyák királlyá, valamint élethosszig dalmát-horvát bánná avanszált.

Mintha csak az Árpád-kori dukátus intézménye támadt volna fel, és ebben a döntésben benne volt egy területi-ális különhatalom kiépítésének lehetősége. A kényszer szülte ötlet mögött az a gondolat állt, hogy a horvát, szlavón és maradék bosnyák területek amúgy is egymásra vannak utalva a határvédelemben, és talán egy kézben eredményesebben lehet őket irányítani. Ám ahol az egész Magyar Királyság anyagi erőforrása kevésnek bizonyult, ott mindez mit sem ért. Ráadásul a horvát és a szlavón rendek is ódzkodtak Corvin túlhatalmától, így a terv gyorsan lekerült a napirendről. Ettől függetlenül a herceg sokat küzdött a tartomány védelméért, és 1504-ben be-következett halála után a térség erős emberei közül többen az ő köpenyéből bújtak elő.

Corvin János, aki Mátyás halála után a koronáról való lemondásáért cserébe nyerte a szlavóniai hercegi, bosnyák királyi, valamint dalmát-horvát báni méltóságot, ám a horvát és a szlavón rendek ódzkodtak Corvin túlhatalmától

Egyedül talán a magyar koronáért szintén bejelentkező Habsburg (I.) Miksa római király tehetett volna többet a horvát határok védelméért. A horvát nemesség egy része legalábbis így vélte, amikor a trónharcokban őt támogatták. Néhányukat a zsoldjába is fogadta a magyar mellett a dalmát-horvát királyi címet (rex semper augustus ac Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. rex) viselő Miksa, hogy ausztriai tartományainak védelmében részt vegyenek. Valójában vele kezdődött meg a Habsburg-horvát kapcsolatok mind szorosabb válása, és ennek látható jeleként egyre több birodalmi városban jelent

meg a horvát kockás zászló Miksa reprezentációs célú építkezéseinél. Kézzelfogható segítség azonban ettől még nem érkezett Horvátországba.

A KORBÁVIAI CSATA

Mátyás halála után fellángoltak a határmenti háborúk. 1491-ben elesett a Jajca előterét védő Koszorúvár, 1493. szeptember 5-én pedig a Karintiából hazafelé tartó, körülbelül nyolcezer fős boszniai oszmán csapat Jakub pasa vezetésével katasztrofális vereséget mért a Derencsényi Imre bán vezette, mintegy hatezer fős seregére a korbáviai (más néven udbinai) csatában. A horvát nemesség színe-java odaveszett, a beszámolók szerint alig háromszáz fő élte túl a mészárlást, a bán pedig fogóságban halt meg. Bár a bán kisnemesi eredetű családja a felvidéki Gömör vármegyéből származott, a horvát népelemekben már horvátként szerepelt Emerik vagy Mirko Derenčin néven. A középkori államközösség emlékezete szerint Hungáriát védte az oszmánok ellen mindhaláláig, és nem volt hajlandó egyezkedni a török Otmán pasával – valójában a boszniai szandzsákbég Jakubbal.

Levelet ír a nagy Otmán pasa
elküldi azt Derencsényi bánnak,
a levélben ő ekképpen szólott:
Derencsényi, bánság dicső éke,
engedj által engem Hungárián és
Udbina tágas, szép mezején,
hadd vigyem a zsákmányt Levantébe,
és akkor mi jóbarátok leszünk.

Nem engedlek által Hungárián,
és Udbina tágas, szép mezején,
s nem kell nekem a te barátságod!

A később „horvát Rigómező” néven is elhíresült esemény hasonlóan mély nyomot hagyott a horvát emlékezetben, mint az 1389. évi rigómezei vereség a szerbeknél, illetve az 1526. évi mohácsi csata a magyaroknál. A helyszín közelében fekvő Udbinán ma a 2011-ben felszentelt Horvát Vértanúk temploma nevet viselő szakrális épület áll, amely szimbolikájában messze túlmutat az eredeti eseményen, hiszen a kommunista hatalom által elpusztított Szent Miklós-templom helyén építették, búcsúnapiját a csata emléknapjához igazították, és egészen a legutolsó honvéd háborúig kíván az összes horvát elesettre emlékeztetni.

A korbáviai csata a horvát nemzeti tragédiák sorában kanonizálódott, s a magyaroknak a késlekedés és a távolmaradás miatt csak negatív szerep jutott benne. Hasonlóan az 1526. évi mohácsi vereséghez, amelyből szerintünk a horvát csapatok „késtek el” Frangepán Kristóf vezetésével, ezzel is gyarapítva a cserbenhagyók népes táborát. A nemzeti emlékezetek mára tehát szinte teljesen kisajátították ezeket a történelmi kudarcokat, és így lett mindegyikből a saját nemzeti sztereotípiája egy-egy fontos építőeleme.

AZ IRÁNYÍTHATATLAN ORSZÁG

A korbáviai csata híre felrázta az európai udvarokat. Az itáliai fejedelmek azonnal harmincezer forintnyi támogatást szavaztak meg Zengg és Horvátország védelmére. Innentől datálható, hogy több-kevesebb rendszerességgel velencei segélyek érkeztek a térség védelmére, és egyre több horvát nemes kapott zsoldot a török elleni csatározásra. Persze ez nem volt önzetlen gesztus a Signoria részéről, ugyanis különösen a századfordulótól létkérdéssé vált számára, hogy a Magyar Királyságot maga mellett tudja egy oszmánellenes szövetségben, és ehhez jó ágensnek tűntek a zsoldjukba fogadott horvátok.

Ugyanakkor Velence színrelépése nem csupán a törökellenes erőfeszítések megerősödését jelentette, hanem egyben a kalmárváros Habsburgokkal szembeni politikai akcióinak is a terepévé tették a térséget. Ez pedig már középtávon is tovább gyengítette a horvát határvédelmet. Ráadásul Itáliában rádöbbenek, hogy az oszmán túl-erő már őket is fenyegeti, így, fordítva addigi politikájukat, a minél gyorsabb békekötésben voltak érdekeltek, és abban, hogy az oszmán katonák tőlük távol, inkább a horvát hadszíntéren harcoljanak. Velence az eltérő érdekei miatt megbízhatatlan szövetségese maradt a budai királyi udvarnak és a horvát nemességnek.

A korbáviai vereség után Miksa – ekkor már német-római császár – szintén gyorsan aktivizálta magát, és levelet írt a horvát rendeknek, amelyben bejelentette, hogy saját tartományai érdekében beavatkozik Horvátországban. Ebből persze nem sok minden valósult meg, hiszen az 1494-ben kirobbanó itáliai háborúk minden jószándékú kezdeményezést hosszú időre megakasz-

tottak. Ráadásul a Habsburgok beavatkozása az itteni politikába jelentősen növelte Velence ellenérzését, hiszen számukra ők számítottak a veszélyesebb ellenségnek.

A katonai kudarcok és a növekvő pánik hatására a horvát politikai elit az önálló diplomáciai tapogatózás vékony jegére tévedt. Az összegyűlt nemesek 1494 tavaszán levelet írtak VI. Sándor pápának, melyben védelmet és támogatást kértek tőle. Hasonló akcióra száz évvel korábban volt utóljára példa, amikor Nápolyi László magyarországi trónkövetelőt támogatták, ami hasonlóan kudarcba fulladt. Mindezt az eredménytől függetlenül fontos lépésként értékelhetjük, hiszen a külpolitika köztudomásúlag királyi ügy volt, és „normális esetben” erre nem kerülhetett volna sor. Persze normalitásról szó sem lehetett ebben az időben, és a levél a horvát nemesség kétségbeesett segélykiáltásaként értelmezhető.

A katonai helyzet folyamatos romlása miatt Horvátország irányítása szinte megbénult az 1500-as években. 1507-ben II. Ulászló – Perényi Imre nádor ráhatására – leváltotta hivatalából a Horvátországban népszerű Bajnai Both András horvát–szlavón bánt. Both azonban megmakacsolta magát, és már olyan hírek terjengtek, hogy horvát várait inkább Velencének vagy az oszmánoknak adná át. Közben a Frangepánok is felszólították a magyar királyt és Velencét, hogy gondoskodjanak az oszmánok elleni védelmükről, ellenkező esetben kénytelenek lesznek más keresztény hatalom védelmét keresni. Persze mindenki tudta, hogy a Habsburgokra gondoltak. A központi hatalom lefagyását mutatja, hogy Both a haláláig nem mondott le a báni címről, inkább visszavonult Horvátországba, amelyet mindvégig szilárdan a hatalmában tartott, és önálló diplomáciai manőverekbe kezdett. 1509 áprilisában például kétszáz lovassal Habsburg (I.) Miksa zsoldjába szegődött Velence ellen, és Dalmácia visszaszerzésének tervét is komolyan fontolgatta.

Az elmérgesedő konfliktusban az sem hozott megnyugvást, hogy Both halála után, 1512-ben rövid időre Perényi Imre szerezte meg a báni tisztséget. Hiába került egy kézbe az ország három legfontosabb méltóságából (nádor, országbíró, horvát–dalmát–szlavón bán) kettő, nem volt egyszerű helyzetben, s ezt ő maga is tudta. Pietro Pasqualigo velencei követnek nyíltan megvallotta, hogy az elmúlt évek forrongása után

Horvátországot „*úgy lehet tekinteni, mint amely elszakadt a királyságtól*”. A helyzetet jól ismerő követ szerint a nádor – bár a kinevezése erről nem tett említést – egyfajta „alkirályi” szerepkört képzelt magának, és megbízatásához olyan pluszjövödelmeket is kapott, hogy ez alapján úgy tűnhetett, „*mintha ő maga volna a király személye*”.

Perényi nem váltotta be a személyéhez fűzött reményeket, és rövid báni tevékenysége után kaotikus állapotokat hagyott örökül az utódai kinevezett Beriszló Péternek. A horvát nemesség ugyanis továbbra is elégedetlen volt a központi kormányzattal, és kevesellte a határvédelem érdekében tett erőfeszítéseket. Pedig a korabeli iratokból nyilvánvaló, hogy nem az uralkodói akarattal volt a gond, hiszen II. Ulászló és II. Lajos számtalan utasítást küldött a bánoknak a horvátországi katonai helyzettel kapcsolatban. Inkább arról volt szó, hogy a többszörös oszmán túlerő felőrölte az ellenállást, persze mindez a támadásokat leginkább elszenvedő horvátoknak aligha jelentett vigaszt. Olyannyira nem, hogy a rendek képviselőiben Rómában megjelenő Posedarski István horvát követ egyenesen azzal vádolta X. Leó pápánál Beriszló Pétert, hogy csak meghúzza magát Szlavóniában, és Horvátországgal nem is törődik. **Megjegyzésükből kitűnik, hogy ekkor még élesen megkülönböztették magukat a szomszédos tartománytól.**

A helyzet ekkorra már kezelhetlenné vált. Az udvari elit hiába ismerte fel, hogy a harcokkal terhes békeévek is kivéreztetik az országot, nem volt mit tenni. Támadó hadjáratra már nem volt erő, a béke pedig ebben a formában nem hozott megoldást. Jó példa erre az 1510-ben megkötött, majd a következő évben oszmán nyomásra megújított fegyverszünet körüli esemény-sor. Az idős Bajezid és becsvágyó fia, I. Szelim a magyar udvar határozott kérése ellenére sem volt hajlandó belefoglalni a szövegbe a Habsburgokat, és még ebben az esztendőben megtámadták Krajnárt, illetve Stájerországot, természetesen Horvátországon keresztül.

1512-ben az oszmán seregek felszármolták a szreberniki bán-ságot, és Szelim csak ezt követően volt hajlandó megerősíteni a békét, ami az események fényében mit sem ért. 1513-ban Dalmáciát érte támadás, és egyértelmű volt, hogy az oszmánok nyugati irányból is el kívánják szigetelni Horvátországot, majd 1514-ben megostromol-

ták Knint, amely ekkor még ellenállt. Mivel a horvátországi front és Itália fenyegetettsége összetartozott, X. Leó pápa 1515-ben pénzt, élelmiszert és fegyvereket küldött Horvátország megsegítésére. Kivételesen Velence is követte a példáját, midőn kétezer dukátot ajánlott Beriszló Péter bánnak a horvát véghegyek védelmére. Mindez azonban csak csepp volt a tengerben.

A BEHÓDOLÁS KÉRDÉSE

A magyar történetírásban vitát kavart az úgynevezett szulejmáni ajánlat kérdése. Ennek lényege, hogy Szulejmán szultán valójában nem akarta elfoglalni a Magyar Királyságot, hanem csupán szerződést kívánt kötni II. Lajossal a határok védelméről. Ám a magyar udvar ezt elutasította, és ezért hatalmas véráldozattal fizetett a mohácsi csatában. Persze, ha volt is ilyen ajánlat, az csak megtévesztés volt, az oszmán hadvezetés mindvégig az ország teljes meghódítására törekedett. Ennek fő célpontja a Jagelló-korban Horvátország volt, mivel a középső és a keleti határszakaszon a magyar fél még képes volt tartani az állásait. Nem kizárt egyébként, hogy a királyságot kitűnően ismerő oszmánok éppen azért helyezték nyugatra a támadás fókuszát, mert joggal várták a horvát nemesség és a királyi udvar közötti bizalmatlanság elmélyülését. Ha ez a felvetés megállja a helyét, akkor bizony jól számoltak a szultáni udvarban.

1520–1521-ben, az újabb oszmán-magyar békepuhatolózások idején a horvátok attól féltek, hogy a magyar király esetleg békét köt az új szultánnal, Szulejmánnal. Mivel már évtizedes tapasztalatuk volt abban, hogy békeidőben is mekkora veszteségeket kell elszenvedniük, tudták jól, hogy egy esetleges újabb fegyverszünet számukra a végső pusztulást hozná. Ez vitte rá őket, hogy 1521 elején Thomas Niger (Mrčić) személyében saját követet küldjenek a velencei Signoriához, illetve Rómába, valamint egy másik küldöttet – talán Frangepán Kristófot – a Wormsban összegyűlő német birodalmi gyűlésre, hogy támogatást szerezzenek a maguk számára.

Lorenzo Orio velencei követ és titkára, Francesco Massaro beszámolóiból azt is tudjuk, hogy több horvát előkelő – Frangepán Bernáttal és Korbá-viai Jánossal az élen – azon a véleményen volt, hogy amennyiben nem

kapnak megfelelő segítséget, kénytelenek lesznek behódolni és adót fizetni a szultánnak. Azt nem tudjuk, érkezett-e portai követ a horvátokhoz bármilyen ajánlattal, mindenesetre az európai diplomáciában elterjedt ennek a híre, nem utolsósorban azért, mert a horvát követek is lebegtették ezt a kérdést, hogy így csikarjanak ki katonai és pénzügyi támogatást a maguk részére. Mindez azonban tovább mélyítette a magyar királyi udvar és a horvát nemesség közötti bizalmi válságot.

HABSBURG TÉRNYERÉS

Nándorfehérvár 1521. augusztus 29-én elesett, és szinte ennek másnapján Habsburg (I.) Ferdinánd osztrák főherceg rendszeres támogatást indított a horvát határok védelmére. Egyre több horvát nemest fogadott zsoldjába, és saját katonái is megjelentek különböző hadműveletekben. A horvát nemesség mindinkább benne látta jövőjét, és 1526-ban már azzal vádolták Jagelló (II.) Lajost, hogy nemhogy segítséget, de még törvényes bánt sem tudott a királyság élére kinevezni. A helyzeten csak rontottak a különböző híresztelések, melyek szerint Lajos olyat mondott volna, hogy nem védi meg Horvátországot Velence kedvéért, a mohácsi csata évében pedig már Budán is azzal számoltak, hogy az oszmán hadjárat következtében Horvátország biztosan elvesz a király számára. A fiatal magyar uralkodó mindent megtett, hogy „*hűségben tartsa a horvátokat, kik hol a törökkel, hol Ferdinánd osztrák főherceggel tárgyalgatnak*”. Talán nem véletlen, hogy a sakktáblás horvát címer a középkori magyar uralkodók közül legpregnansabban II. Lajos király reprezentációjában tűnt fel.

1526 nyarán sajnos már bármilyen szimbolikus gesztus kevésnek bizonyult az oszmán támadással szemben. Hiába parancsolta meg az uralkodó a horvát nemességnek a hadba szállást, ők nem érkeztek meg II. Lajos táborába. Arra hivatkoztak, hogy mivel Ferdinánd zsoldjában állnak, nem hagyhatják el a helyüket. Így mikor Korbá-viai János és Frangepán Kristóf vezetésével néhányan útnak indultak, már késő volt, és Lajos király nélkülük vesztette el a csatát. Valószínűleg velük sem alakult volna másképp az ütközet végkimenetele, és nem ők fordították volna meg a hadiszerencsét. Jól mutatja a horvát hozzáállást Frangepán

Kristóf Zágrábból írt levele a mohácsi csatáról: „*azt tartjuk, hogy az Úr Isten ezt a vereséget a királyra és a magyarokra nem ártalomnak és veszedelemnek bocsátotta, hanem ez ország örök javára. Mert ha most a magyarok a császárt megverték volna, mikor lett volna vége az ő méltatlan hengegésüknek, vagy ki tudott volna alattuk megmaradni?*” A Jagelló-kor végére a horvát nemességnek a budai királyi udvarhoz való viszonya teljes mélypontra jutott, és belülről ezen már nem lehetett változtatni.

A horvát történetírók többsége szerint a mohácsi csatát követő időszakban, egészen pontosan 1527. január 1-jén, amikor a horvát nemesség Cetin ferences kolostorában királyának elfogadta Habsburg Ferdinándot, véget ért a magyar–horvát államközösség, és ekkortól csak perszonálunió állt fenn a két ország között. A forrásokból azonban kiderül, hogy a Habsburgok továbbra is a magyar koronával együtt kapták meg a horvát királyi címet, és később sem volt szükség a horvátok beleegyezésére vagy választására az örökösödés kérdésében. A cetini gyűlés eseményei kivételesek voltak, a két királyság kapcsolata továbbra is a középkori jogszokásokon nyugodott. Ezen mit sem változtatott, hogy időközben Horvátország nagy része oszmán kézre került.

A Habsburg-seregek 1537 őszén Eszék környékén a mohácsihoz hasonló vereséget szenvedtek, aminek érdekében Magyarországon alig őrződött meg az emléke, ellentétben Horvátországgal. A következő évtizedekben folytatódott az oszmán előrenyomulás a Drávától északra Szlavóniában és a maradék horvát határvidéken, ahol elfoglalták az Una folyó mögötti területeket az 1570-es években.

A Habsburg-segélyből kiépített új katonai végvidék azonban egyre jobban zárt, s a Krajnával és Stájerországgal közösen működtetett horvát főkapitányság – Bihács majd Károlyváros központtal –, valamint a szlavón (vend) főkapitányság – Varasd központtal – állta a sarat az oszmán támadásokkal szemben. Az itt harcoló csapatok és az itt álló várak nem a bécsi, hanem 1578-tól a gráci Haditanács (Innerösterreichischer Hofkriegsrat) alá tartoztak, ami azt jelentette, hogy a 16. század közepétől a Drávától délre fekvő területek – néhány Dráva menti kisebb erősséget leszámítva – katonai irányítás terén elszakadtak a szűken vett magyar területektől.

Ebből persze kezdetben kevés dolog érződött, hiszen sok harcedzett horvát nemes állt szolgálatban a Dunántúlon és Felső-Magyarországon, ez a vitézi rendekre jellemző mobilitás pedig továbbra is összekapcsolta a horvát és a magyar végeket. Ennek a hatalmas közös küzdelemnek volt az egyik utolsó krónikása a Baranyában született, ám a szlavóniai Vinicában nyugvó Istvánffy Miklós, aki otthonosan mozgott Szlavóniában és a Dél-Dunántúlon egyaránt. Az általa írt *Historiae de rebus Ungaricis*, azaz a *Magyarok dolgairól írt história* (1622) méltó emléket állít ezeknek a harcoknak, s utolsóként látja egységben ezt a vidéket. Őt és gesei Pethő Gergelyt (*Rövid magyar krónika*) követően a két ország közötti határon való szellemi és valóságos átkelések megritkulnak. Pedig a távolság még csökkent is a korábbi évszázadokhoz képest.

SZLAVÓNIA ELHORVÁTOSODÁSA

A permanens háború okozta pusztítás és veszteségek mellett kevés szó esik az oszmán hódítás másik következményéről, amely távlataiban hatalmas jelentőségűnek mutatkozott Horvátország történelmében. Miközben a középkori Horvátország döntő része elveszett, a horvát nemességnek sikerült átmentenie királyságuk eszméjét egy új, biztonságosabb területre. A menekülők új hazája a szomszédos Szlavónia lett, amely a Dráva és a Száva közötti nyugati területeket, eredetileg Zágráb és Körös vármegyét, majd a kicsiny Verőcét és a hatalmas váruradalomból megszülető Varasdöt is jelentette. A menekülők hatalmas áradata persze nem állt meg a Drávánál, hiszen ekkor jöttek létre Zala, Vas, Moson és Sopron megyék horvát közösségei, amelyeket összefoglalóan gradišcei horvátoknak is nevezünk.

Szlavónia a középkorban Erdélyhez hasonló része volt a Magyar Királyságnak, melynek élén a szlavón bán állt, és ezer szállal kötődött az állam különböző intézményeihez. Területén a magyarországgal megegyező vármegyék működtek, egyházi igazgatás tekintében a magyar egyházszervezetbe tartozó zágrábi püspökséghez tartoztak, követeik az 1440-es évektől ott voltak a magyar országgyűléseken. 1496-ban címert, a következő évben pedig pecsétet kaptak az uralkodótól, és a közös

kiváltságai mellett a mind gyakoribb katonáskodás jelentette az identitásuk alapját. Talán egy nagyra nőtt, saját privilégiumokkal és jogszokásokkal rendelkező vármegyeként lehetne a legjobban definiálni a tartományt, amelyből csak lassan, épp az oszmán hódítás és a nemesi migráció hatására alakult ki egy, a magyartól eltérő entitás.

A rendkívül gazdag tartomány nemességének etnikumát nehéz pontosan meghatározni. Az akkor fejletlenebb Zágráb megyében valószínűleg a kezdetektől horvátok éltek, míg a nagyobb és népesebb Körös vármegyében sok magyarországi nagybirtokosnak volt uradalma, és a kismesek között is általános volt a hungarus tudat, azaz az anyanyelvtől és etnikumtól függetlenül a Szent Koronához és a Magyar Királysághoz fűződő lojalitás. Fontos különbség volt horvát társaikhoz képest, hogy köreikben ismeretlen volt az önállóság eszméje, azaz fel nem merült az országtól való elszakadás vagy bármilyen különállás gondolata.

Az oszmán hódítás természetesen Szlavóniát is erősen sújtotta. A 16. század közepére elveszett Verőce és Körös szinte egésze, azaz a magyar területekkel szorosabb kapcsolatot ápoló vidékek. A maradék területre jelentős horvát beköltözés történt, és ennek következtében Zágráb Kulpától délre fekvő vidékét, a megye közel felét a 16. század közepén már Horvátországnak nevezték az iratokban. Az összezsugorodott tartomány egyik központja Zágráb volt, itt székelt a zágrábi püspök, a zágrábi és a császmái káptalan, és ez a város adott helyt leggyakrabban a rendek gyűlésének. A másik központ a még inkább védett helyen fekvő Varasd volt, amely a mindenkor varasdi ispán birtokaként szolgált. Az ispánok sorából egyre gyakrabban került ki az aktuális horvát–szlavón bán – különösen, miután az Erdődyek megszerezték ezt a pozíciót –, és a helyi nemesség is részt vett a tartományi gyűléseken, ugyanakkor a középkori szokások tovább éléseként még a 17. században is tartottak külön meggyűléseket. Mindez csak arra bizonyíték, hogy a terület jogi egységesülése még akkor is javában zajlott, amikor igen gyakran már Horvátországnak hívták ezt a területet.

Az oszmán hódítás tehát nem csupán szétszakította, hanem sok területen közelebb is hozta a horvát és a magyar nemességet egymáshoz. Erre jó példa az országgyűlések világa. A horvát nemesség a középkorban általában

NICOLAVS ISTHVANFFIL. S. CAES. M.
SECRETARIUS
AETATIS SVAE XXXVI
ANNO DOMINI. M. D. LXXV

A szlavóniai Vinicában nyugvó Istvánffy Miklós otthonosan mozgott Szlavóniában. Az általa írt *Historiae de rebus Ungaricis*, azaz a *Magyarok dolgairól írt história* (1622) méltó emléket állít a törökellenes harcoknak, s utolsóként látja egységben ezt a vidéket

ria Aulica Hungarica) és a Magyar Tanács (Consilium Hungaricum).

A horvát nemesség tehát hont foglalt magának a Magyar Királyság délnyugati területén, és ezzel belecsöppent az ország irányításának gondjaiba. Köveiknek minden ügyességükre és jogi szakértelmükre szükségük volt, hogy a magyarországi rendek és az uralkodó között eredményesen képviselhessék Horvátország és Szlavónia (Regnum Croatiae et Slavoniae) érdekeit. Bár ennek során előfordultak konfliktusok, az bizonyos, hogy sokkal inkább a kooperáció dominált a kapcsolatukban, és sikeres érdekképviselről beszélhetünk velük kapcsolatban. Katolikus hitük, katonai tapasztalatuk és a 17. század elején már hagyományosnak számító udvarhűségük felértékelte őket a kormányzat szemében, így elismerték és előszeretettel támogatták őket. A horvát-szlavón nemesség megnövekedett súlyát mutatja, hogy 1622-ben elérték II. Ferdinándnál, hogy az általuk nem kedvelt Frangepán Miklós bánt leváltssa, 1646-ban pedig a báni pozícióból emelkedett a nádori tisztségbe Draskovics János, amire korábban soha nem volt példa.

Az oszmán hódítás árnyékában a horvát nemesség megpróbált alkalmazkodni az új helyzethez. A hadügyigazgatás tekintetében sikeresen integrálódott a Habsburg Monarchiába, és sok esetben a korábbinál jóval erősebb kapcsolatokat épített ki a Magyar Királysággal. A Szlavónia területén újraéledő Horvátország igyekezett megteremteni saját királyságát. Ez a 17. század közepén még csak elvi, irodalmi szinten sikerült, amikor megszületett a Habsburg Monarchián belüli, a Magyar Királysággal egyenlő bánásmódot igénylő Dalmát-Horvát-Szlavón (Háromegy) Királyság eszméje. Az oszmánoktól való félelem azonban még hosszú ideig felülírt minden ilyen jellegű kezdeményezést, a valóság pedig továbbra is az egymástól elválaszthatatlan magyar-horvát államközösség volt. ♦

nem vett részt a magyar országgyűlésen. A 15. század végéig egyedül 1463-ból van adatunk horvát küldöttségre, ami azt jelzi, hogy magyar oldalról is külön országként kezelték. Nemeseik otthon természetesen összegyűltek megvitatni a felmerülő ügyeket, illetve meghallgatni a királyi parancsokat. A szülőföld elvesztésével együtt járt, hogy a gyűlések színhelyei elenyésztek, így az 1530-as években már különböző Zágráb megyei települések (Kladusa, Pernya, Sztenicsnyák, Topuszkó) adtak otthont számukra. Innen már csupán egy lépés volt a szlavón tartományi gyűlésekkel való összeolvadás, és 1558 után már csak közös összejövetelek ismertek.

Ezzel viszont új fejezet kezdődött az intézmény életében, hiszen működésében és mechanizmusában a szlavóniai – azaz lényegében a magyar – gyakorlat élt tovább, míg az ideológia, az identi-

tás és a Magyar Királysághoz fűződő viszony értelmezésében egyre inkább a horvát felfogás vált dominánssá, és a Magyarországot inkább belülről szemlélő, úgynevezett magyarón felfogás mind jobban visszaszorult a nemesség soraiban. A magyar országgyűléseken ettől kezdve horvát-szlavón rendeként léptek fel, és együtt képviselték érdekeiket a Habsburg-udvarral és/vagy a magyar rendekkel szemben az adómegajánlás ügyében vagy éppen a választási kérdésekben. Az országgyűlésen hozott törvények rájuk is vonatkoztak, pénzügyi kérdésekben pedig a Magyar Kamara (Camera Hungarica) volt az illetékes kormányzatszerv. Érdekes kettősség alakult ki: míg katonai ügyekben nagyon erős volt az osztrák tartományok befolyása, addig az élet többi területén a magyar intézmények jártak el, az országgyűlés és a kamara mellett a Magyar Udvari Kancellária (Cancella-